

Zarządzanie

Sprawność terytorialnego systemu zarządzania kryzysowego

Dariusz Paweł Mikołajczyk

Sprawność terytorialnego systemu zarządzania kryzysowego

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
Łódzkiego

[Kup książkę](#)

Zarządzanie

Sprawność terytorialnego systemu zarządzania kryzysowego

Dariusz Paweł Mikołajczyk

Dariusz Paweł Mikołajczyk – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania
Katedra Zarządzania Miastem i Regionem, 90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENT

Marek Leszczyński

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Aneta Tkaczyk

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/janefromyork

© Copyright by Dariusz Paweł Mikołajczyk, Łódź 2019

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08747.18.0.M

Ark. wyd. 17,0; ark. druk. 17,25

ISBN 978-83-8088-913-2

e-ISBN 978-83-8142-310-6

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

[Kup książkę](#)

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Bezpieczeństwo i jego zagrożenia	11
1.1. Kategorie bezpieczeństwa	11
1.2. Bezpieczeństwo publiczne	24
1.3. Zagrożenia bezpieczeństwa publicznego (rodzaje, przyczyny, skutki)	28
1.4. Katastrofy naturalne (rodzaje, przyczyny, skutki)	36
2. System organizacyjno-prawny w zakresie bezpieczeństwa publicznego	47
2.1. Administracja publiczna a bezpieczeństwo publiczne	47
2.1.1. Organy o charakterze ogólnym	48
2.1.2. Wspecjalizowane instytucje administracji	55
2.2. Organizacje pozarządowe	68
2.3. Przedsiębiorstwa prywatne	70
3. Zarządzanie kryzysowe	73
3.1. System zarządzania kryzysowego	73
3.1.1. Zarządzanie kryzysowe – podstawowe pojęcia	73
3.1.2. Zasady i funkcje zarządzania kryzysowego	84
3.1.3. Koncepcja współczesnego systemu zarządzania kryzysowego	88
3.2. System zarządzania kryzysowego w Polsce	94
3.2.1. Administracja publiczna w systemie zarządzania kryzysowego w Polsce	95
3.2.2. Zakres działań jednostek systemu zarządzania kryzysowego w Polsce	109
3.3. Systemy zarządzania kryzysowego w wybranych państwach	119

4. Praktyka zarządzania kryzysowego w wybranych województwach Polski	127
4.1. Terytorium Polski jako obszar narażony na wystąpienie katastrof naturalnych	127
4.2. Województwo łódzkie jako miejsce potencjalnego wystąpienia katastrof naturalnych	130
4.2.1. Organizacja zarządzania kryzysowego na poziomie wojewódzkim w województwie łódzkim	132
4.2.2. Zarządzanie kryzysowe w województwie łódzkim	137
4.2.3. Kluczowe elementy warunkujące wzrost sprawności zarządzania kryzysowego w województwie łódzkim	152
4.3. Województwo lubelskie jako miejsce potencjalnego wystąpienia katastrof naturalnych	154
4.3.1. Organizacja zarządzania kryzysowego na poziomie wojewódzkim w województwie lubelskim	156
4.3.2. Zarządzanie kryzysowe w województwie lubelskim	162
4.3.3. Kluczowe elementy warunkujące wzrost sprawności zarządzania kryzysowego w województwie lubelskim	174
4.4. Województwo dolnośląskie jako miejsce potencjalnego wystąpienia katastrof naturalnych	177
4.4.1. Organizacja zarządzania kryzysowego na poziomie wojewódzkim w województwie dolnośląskim	179
4.4.2. Zarządzanie kryzysowe w województwie dolnośląskim	183
4.4.3. Kluczowe elementy warunkujące wzrost sprawności zarządzania kryzysowego w województwie dolnośląskim	195
Zakończenie	199
Bibliografia	203
Aneks	227
Spis rysunków, tabel i załączników	271
Streszczenie w języku angielskim (Abstract)	273

Wprowadzenie

Coraz częściej tereny uważane za bezpieczne, niezagrożone wystąpieniem katastrof naturalnych, doświadczają niszczycielskiej siły natury. Głównym tego powodem jest zmieniający się klimat. Jednakże społeczeństwo jako całość, a w szczególności organy administracji publicznej, mogą nie tylko neutralizować skutki zjawisk, które już wystąpiły, i podejmować aktywność zmierzającą do przywrócenia stanu sprzed zaistnienia takiego zdarzenia kryzysowego (często nie jest to do końca możliwe), ale też prowadzić działania prewencyjne. Do tego zaś niezbędny jest odpowiedni system zarządzania kryzysowego, uwzględniający lokalne uwarunkowania, zapisy prawa miejscowego i krajowego, a także istniejący stan infrastruktury, oraz postulujący rozwój owej infrastruktury i współpracę z innymi organami odpowiedzialnymi za zapewnienie bezpieczeństwa publicznego. Istnieje potrzeba intensyfikacji działań w zakresie ograniczania niebezpieczeństwa wystąpienia katastrof naturalnych, podwyższenia sprawności funkcjonowania zespołów zarządzania kryzysowego w trakcie katastrof, jak również minimalizacji ich skutków oraz przywracania stanu sprzed ich wystąpienia, co oznacza konieczność budowy sprawnych systemów zarządzania kryzysowego.

Badania, które stały się podstawą niniejszej monografii, prowadzono kilkuetapowo. Pierwszy etap polegał na analizie oraz krytyce poświęconego omawianemu zagadnieniu piśmiennictwa (zarówno literatury przedmiotu, jak i aktów prawnych). Pozwoliło to na wskazanie braków, nieścisłości, a nawet zaprzeczeń w dostępnych aktach prawnych. W celu kompleksowego przeanalizowania problemu zarządzania kryzysowego posłużono się badaniami *post factum* w ramach *case studies* (metoda indywidualnych przypadków).

Mając na uwadze zróżnicowaną specyfikę województw w Polsce, wykorzystano nieprobabilistyczną technikę doboru (dobór celowy) i wyłoniono trzy województwa, na których obszarze wystąpiły podobne zjawiska noszące znamiona katastrofy naturalnej – łódzkie, lubelskie oraz dolnośląskie. Województwa te różnią się pod względem geograficzno-przyrodniczym oraz poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, jednak dzięki temu można uzyskać odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu czynniki te wpływają na sprawność systemu zarządzania kryzysowego funkcjonującego na ich terenie.

We właściwych miejscowo Wydziałach Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego poszczególnych urzędów wojewódzkich przeprowadzono badanie organizacji zarządzania kryzysowego oraz stosownej dokumentacji. Z danych pozyskanych techniką doboru celowego wytypowane zostały łącznie 73 gminy (28 gmin w województwie łódzkim, 27 gmin w województwie lubelskim i 18 gmin z województwa dolnośląskiego), na których terenie w latach 2010–2014 wystąpiły zjawiska noszące znamiona katastrofy naturalnej. Badania dotyczyły jednak działań podejmowanych w 78 wypadkach (29 w województwie łódzkim, 29 w województwie lubelskim oraz 20 w województwie dolnośląskim), ponieważ na obszarze niektórych gmin w analizowanym okresie obserwowano różne zjawiska o charakterze katastrof naturalnych.

Uwzględniony w pracy zakres czasowy wynika z tego, że w 2010 roku na obszarze wszystkich wytypowanych województw doszło do powodzi. Przyjęte ramy czasowe pomagają w rozpoznaniu specyfiki każdego z województw oraz wskazują na zjawiska pogodowe najczęściej występujące na jego terenie. Jako że badania do niniejszej monografii prowadzone były w roku 2015, a datą graniczną analizowanych zjawisk jest rok 2014, pozwala to na analizę wydatków budżetów jednostek przeznaczonych na realizację zadań w ramach zarządzania kryzysowego. Unaocznia także, że odbudowa zniszczeń po wystąpieniu danego zjawiska może trwać kilka lat.

Na podstawie danych pochodzących z urzędów wojewódzkich wytypowano gminy do prowadzenia badań, przy czym w wypadku województwa dolnośląskiego badaniu podlegały tylko gminy, które najbardziej ucierpiały w wyniku działania żywiołu (jak zostało to określone w udostępnionych materiałach). W badaniach posłużono się techniką wywiadu swobodnego (wolnego) oraz techniką badania istniejących dokumentów związanych z zarządzaniem kryzysowym w danej jednostce, a część informacji – zwłaszcza danych finansowych – przekazana została korespondencyjnie.

Rozmowy przeprowadzano z osobami odpowiedzialnymi za zarządzanie kryzysowe w wytypowanych urzędach gmin oraz urzędach wojewódzkich. Wybór takiej techniki badań wynikał z tego, że w rozmowie bezpośredniej pojawić się mogą dodatkowe informacje, odniesienia do bieżącej sytuacji czy specyfiki analizowanej jednostki administracji publicznej, pozwalające zrozumieć m.in. występujące na danym terenie ograniczenia czy charakter działań podejmowanych w ramach zarządzania kryzysowego.

Niniejsza monografia składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów (trzech teoretycznych i jednego empirycznego) oraz zakończenia. Powyżej przedstawiono zatem w ramach wprowadzenia uzasadnienie podjęcia tematu terytorialnego systemu zarządzania kryzysowego, określono znaczenie tego problemu, wyodrębniono obszar i przedmiot badań, a także scharakteryzowano zasięg chronologiczny i przestrzenny monografii.

W pierwszym rozdziale omówiona została problematyka bezpieczeństwa rozpatrywana na gruncie filozofii, psychologii, socjologii, prawa, ekonomii oraz zarządzania. Następnie analizie poddano kwestię bezpieczeństwa publicznego oraz jego zagrożeń, biorąc pod uwagę ich rodzaje, przyczyny i skutki. Opracowano także autorski podział zagrożeń bezpieczeństwa publicznego ze względu na źródło pochodzenia, wskazujący na takie grupy zbiorcze, jak zagrożenia techniczne, społeczno-ekonomiczne, militarne oraz naturalne. W grupie zagrożeń technicznych wyróżniono awarie, katastrofy oraz pożary, skażenia i zagrożenia ekologiczne; wśród zagrożeń społeczno-ekonomicznych natomiast wyszczególniono te, które mają swe źródło w przestępczości, patologiach społecznych, poglądach i przekonaniach, skutkach sytuacji ekonomicznej oraz zakłóceniach porządku publicznego. Zagrożenia militarne podzielono na związane z wojną lub terroryzmem, w grupie zagrożeń naturalnych zaś pojawiły się zagrożenia o charakterze klimatycznym, biologicznym, tektonicznym oraz kosmicznym. Szczególną uwagę poświęcono zagrożeniom naturalnym, skupiając się na funkcjonującym w prawodawstwie pojęciu katastrofy naturalnej – z uwzględnieniem jej rodzaju, przyczyn oraz skutków.

Drugi rozdział charakteryzuje system organizacyjno-prawny w zakresie bezpieczeństwa publicznego. Przedstawiono w nim miejsce administracji publicznej różnych szczebli w systemie bezpieczeństwa publicznego. Wyszczególniono trzy grupy instytucji: organy administracji publicznej (zarówno o charakterze ogólnym, jak i wyspecjalizowane), organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorstwa prywatne. W rozdziale tym omówiono zadania organów o charakterze ogólnym na poziomie centralnym, regionalnym i lokalnym. Analogicznie scharakteryzowano uprawnienia wyspecjalizowanych instytucji administracji. W związku z dużą liczbą instytucji wyspecjalizowanych w zapewnianiu bezpieczeństwa publicznego, a działających na skalę krajową, podzielono je na dwie grupy: instytucje z szerokim wachlarzem uprawnień w razie fizycznego zaistnienia zdarzenia kryzysowego oraz organizacje z wąskim zakresem takich uprawnień. Wśród organizacji pozarządowych zajmujących się zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku publicznego omówiono działalność stowarzyszeń, fundacji, związków zawodowych, samorządów zawodowych, organizacji pracodawców, izb rolniczych, Kościołów i związków wyznaniowych. Przybliżono także zasady funkcjonowania przedsiębiorstw prywatnych działających na tym polu – firm ochrony osób i mienia oraz zakładów ubezpieczeniowych.

Trzeci rozdział monografii zawiera szczegółową analizę systemu zarządzania kryzysowego funkcjonującego w Polsce oraz analogicznych systemów we Włoszech i w Niemczech. Przedstawiono w nim główne pojęcia związane z tematyką zarządzania kryzysowego (kryzys, sytuacja kryzysowa, zarządzanie w sytuacji kryzysowej, zarządzanie kryzysowe, system zarządzania kryzysowego). Omówiono także podstawowe postaci sprawności (efektywności) funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego: skuteczność, korzystność i ekonomiczność.

W rozdziale tym przywołano zasady oraz funkcje zarządzania kryzysowego, jak również koncepcję współczesnego systemu zarządzania kryzysowego, z uwzględnieniem działań podejmowanych w ramach czterech faz zarządzania kryzysowego: zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy. Szczególną uwagę poświęcono miejscu administracji publicznej w systemie zarządzania kryzysowego w Polsce, przeanalizowano zarządzanie kryzysowe na poziomie centralnym, wojewódzkim oraz lokalnym (w podziale na zarządzanie kryzysowe w powiecie i w gminie). Wskazano także na zakres działań jednostek tworzących system zarządzania kryzysowego w Polsce – z podziałem na kolejne fazy (zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy).

Ostatni, czwarty rozdział zawiera wyniki badań przeprowadzonych w wytypowanych gminach województw: łódzkiego, lubelskiego i dolnośląskiego, na których obszarze w latach 2010–2014 wystąpiły zdarzenia noszące znamiona katastrof naturalnych. Dla każdego z analizowanych województw wyniki badań przedstawione zostały oddzielnie. Wskazano także na newralgiczne kwestie z zakresu zarządzania kryzysowego w każdym województwie, pamiętając o dzielących te regiony kraju różnicach dotyczących obecnego stopnia rozwoju, zagospodarowania czy środowiska naturalnego.

W zakończeniu podjęto próbę oceny uzyskanych rezultatów badań przez wskazanie na silne i słabe strony systemów zarządzania kryzysowego w każdym z analizowanych województw. Opracowanie zamyka zaś Aneks, w którym znalazło się dziesięć podsumowujących zgromadzony materiał załączników.

W monografii zamieszczono także wykaz literatury, ujęte chronologicznie akty prawne w podziale na ustawy, rozporządzenia, zarządzenia i inne przepisy prawne, a także spis wykorzystanych stron internetowych (*Bibliografia*). W niniejszym opracowaniu wykorzystano zarówno dane wtórne, uzyskane z Wydziałów Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego właściwych miejscowo urzędów wojewódzkich, jak i dane pierwotne – z urzędów gmin objętych badaniem.

1. Bezpieczeństwo i jego zagrożenia

1.1. Kategorie bezpieczeństwa

Nie istnieje jednolite pojęcie bezpieczeństwa, jest ono definiowane na różne sposoby. Termin ten pochodzi od łacińskiego określenia *sine cura* (*securitat*) oznaczającego stan bez troski, opieki, zmartwienia, niepokoju czy zmian¹. Najogólniejsza definicja, podawana przez *Słownik języka polskiego*, określa bezpieczeństwo jako „stan niezagrożenia, spokoju, pewności”². Etymologia pojęcia „uwypatnia pierwotność poczucia zagrożenia w stosunku do poczucia pewności swego zabezpieczenia («bez pieczy», czyli bez wystarczającej ochrony)”³. Odzwierciedlenie tak mgliście sformułowanej definicji odnaleźć można w aktach prawnych, co przyczynia się do selektywnego postrzegania, a także interpretacji zagadnienia bezpieczeństwa.

Pojęcie bezpieczeństwa można scharakteryzować na gruncie różnych nauk⁴, z których każda akcentuje inne jego elementy. Terminem tym posługują się zarówno filozofowie, socjologowie, psychologowie, prawnicy, jak i ekonomiści. Bardzo młodą dziedziną filozofii zajmującą się omawianym zagadnieniem jest filozofia bezpieczeństwa – jej narodziny datowane są na początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku⁵. Jej koncepcje mają jednak bogatą tradycję – zawarte są w dziejach myśli filozoficznej oraz poglądach sławnych filozofów. Systematyzacja

1 Webster's *Third New International Dictionary. On the English language unabridged*, red. P.B. Gove, Könnemann, Köln 1993, s. 2053–2054.

2 *Słownik języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 147.

3 J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996, s. 15.

4 P. Daco, *Les triomphes de l'psychanalyse*, Marabour Service, Paris 1965, s. 91, 129.

5 Zob. np. *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego*, red. R. Rosa, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1993; R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa. Tradycja i współczesność*, cz. 1, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1994; *idem*, *Filozofia bezpieczeństwa*, Bellona, Warszawa 1995; J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Agencja Wydawnicza ULMAK, Warszawa–Pruszków 1997.

wiedzy stworzona przez Arystotelesa⁶ stosowana jest do klasyfikacji wiedzy o bezpieczeństwie, gdyż jest ona kształtowana przez:

- naukę o bezpieczeństwie, ogólną jego teorię, która nazywana bywa sekurologią lub sekuritologią, a która poszukuje tego, co ogólne i konieczne w swym przedmiocie określonym w nazwie tej nauki;
- filozofię bezpieczeństwa, teoretyczną refleksję o bezpieczeństwie, jego usytuowaniu wśród pierwszych przyczyn i zasad;
- filozofię bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego, szeroko pojętą prakseologię bezpieczeństwa dotyczącą jego sprawiania w życiu społecznym;
- intuicję bezpieczeństwa, która wpływa na praktykę jego sprawiania⁷.

Poniżej zamieszczono tabelaryczne ujęcie rodzajów wiedzy o bezpieczeństwie (tab. 1.1).

Tabela 1.1. Rodzaje wiedzy o bezpieczeństwie i ich przedmiot

Przedmiot	Rodzaje wiedzy o bezpieczeństwie			
	Naukowa	Teoretycznie filozoficzna	Praktycznie filozoficzna	Intuicyjna
	To, co ogólne i konieczne w stanach rzeczy, ich formach istnienia (bytach) – bezpieczeństwie	To, co pierwsze, podstawowe i uniwersalne, zarówno w strukturze, jak i funkcjonowaniu form istnienia – bezpieczeństwie	To, co może się mieć inaczej, jeżeli idzie o bezpieczeństwo, co daje się utwierdzać i doskonalić w formach istnienia – bezpieczeństwie	„Najwyższe zasady” bezpieczeństwa; funkcjonalne elementy stanów rzeczy, form istnienia – bezpieczeństwa

Źródło: J. Świniarski, *Filozofia bezpieczeństwa a bezpieczeństwo jako przedmiot nauk szczegółowych*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej*, red. A. Kołodziejczyk, Materiały, 1 sesja 37 grupy roboczej „Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego i obronności”, XI Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny Rzeszów–Tycyn, 20–23 września 2000, Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2001, s. 44.

Matematyczno-techniczną wiedzę o bezpieczeństwie można odnieść do cybernetyczno-technicznej teorii bezpieczeństwa⁸. Z kolei humanistyczną wiedzę

6 Arystoteles, *Dzieła wszystkie*, t. 5, przekł., wstępy i koment. D. Gromska, L. Regner, W. Wróblewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 199.

7 J. Świniarski, *Filozofia bezpieczeństwa a bezpieczeństwo jako przedmiot nauk szczegółowych*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej*, red. A. Kołodziejczyk, Materiały, 1 sesja 37 grupy roboczej „Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego i obronności”, XI Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny Rzeszów–Tycyn, 20–23 września 2000, Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2001, s. 43.

8 Zob. np. J. Jaźwiński, K. Ważyńska-Fiok, *Bezpieczeństwo systemów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.

o bezpieczeństwie odnaleźć można w psychologii, pedagogice⁹ czy socjologii¹⁰, a także politologii i teorii stosunków międzynarodowych¹¹. Ponadto istnieje filozofia bezpieczeństwa¹² – zarówno teoretyczna, jak i praktyczna¹³.

Warunkiem koniecznym bezpieczeństwa jest istnienie, bycie oraz życie. Występuje przy tym ambiwalentne założenie, że oprócz form bezpiecznych są także inne – świadczące o braku bezpieczeństwa, a więc o niebezpieczeństwie. Dlatego niebezpieczeństwo jest określane jako forma istnienia podlegająca procesowi degradacji, rozpadu, zaniku (umierania albo metanoi). Zatem jako forma istnienia nie zapewnia trwania, dalej – przetrwania czy rozwoju, a także doskonalenia¹⁴.

O bezpieczeństwie można mówić zarówno w kontekście dobra, jak i zła, o ile dotyczy ono rozwoju, przetrwania czy doskonalenia. Z kolei jeśli dana forma istnienia podlega procesowi degradacji, należy odnosić taką sytuację do braku bezpieczeństwa, a więc do niebezpieczeństwa.

W perspektywie filozofii praktycznej, odnoszącej się do rzeczy, które mogą mieć się inaczej, związanej z postulatami działania, aktywnością człowieka oraz jego pragnieniami, a przenikniętej refleksją aksjologiczną, szczególnie zaś polityczną, etyczną, estetyczną oraz ekonomiczną, bezpieczeństwo związane z rozwojem oznacza dążenie do doskonałości, dobra, piękna oraz sprawiedliwości. W kontekście stabilizacji bezpieczeństwo oznacza osiągnięcie wymienionych wartości kardynalnych, określonego poziomu samowystarczalności, realizacji pragnień oraz zamiarów, naśladowania bądź doskonalenia natury oraz sprawiedliwości¹⁵.

Z kolei filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego, ufundowana na gruncie filozofii praktycznej, ma charakter subiektywistyczny. Jako że oparta jest na linii afirmacji człowieka, nazywana bywa antropocentryzmem filozoficznym. Zgodnie z jej założeniami miarą wszechrzeczy jest człowiek, a miarą bezpieczeństwa w obszarze rzeczy zależnych od aktywności ludzkiej jest także człowiek. Ten obszar rozważań znaczony jest również myślą Sokratesa, Platona oraz Arystotelesa, którzy eksponowali potrzebę sprawiania rzeczy: dobrych, doskonałych, pięknych, sprawiedliwych¹⁶. W czasach nowożytnych na gruncie filozofii wyodrębniły się takie nauki, jak psychologia czy socjologia – zapoczątkowana przez

9 Zob. np.: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Materiały z konferencji naukowej 23–24 maja 1994 r.*, red. R. Stępień, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1994; J. Świniarski, *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Departament Społeczno-Wychowawczy Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1999.

10 Zob. np. J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa...*

11 *Ibidem* oraz *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. J. Kułka, Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994.

12 Zob. np. R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa. Tradycja...*

13 Nazywana filozofią bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego; zob. np. *Filozofia bezpieczeństwa personalnego...*

14 J. Świniarski, *Filozofia bezpieczeństwa...*

15 *Ibidem*, s. 47.

16 *Ibidem*.

A. Comte’a i H. Spencera. Nauki te szybko zacierały ślady swego filozoficznego pochodzenia¹⁷. W tak wyodrębnionych naukach szczegółowych konieczne jest precyzyjne dookreślenie bezpieczeństwa pojmowanego jako przedmiot zarówno filozofii, jak i nauki, co przedstawiono w tabeli 1.2.

Z naturą nauki, rozumianej jako zbiór wszystkich nauk szczegółowych, wiąże się permanentne odkrywanie oraz wyjaśnianie faktów czy prawidłowości, które występują w świecie. Jej zadaniem jest ponadto systematyzowanie i porządkowanie, przekazywanie i prognozowanie, a także weryfikowanie i korygowanie wiedzy o faktach¹⁸, rzeczach, zjawiskach itp. Zatem zbiór ten obejmuje zarówno nauki przyrodnicze, jak i techniczne oraz społeczne.

Tabela 1.2. Bezpieczeństwo jako przedmiot filozofii i nauki

FILOZOFIA	NAUKA
Filozofia bezpieczeństwa	Nauka o bezpieczeństwie (sekurologia – ogólna teoria bezpieczeństwa)
Przedmiot: forma (wzór, kształt, idea) bytu, która rozwija się lub jest stabilna – trwa i istnieje	Przedmiot: ogólne i konieczne stany rzeczy (fakty), które związane są z rozwojem lub stabilizacją – trwaniem i istnieniem
Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego	Nauki szczegółowe zajmujące się bezpieczeństwem
Przedmiot: formy rzeczy i zjawisk, które są cenne (wartościowe i pożądane) dla człowieka	Przedmiot: grupy rzeczy, zjawisk i faktów, które związane są z trwaniem, przetrwaniem i rozwojem oraz doskonaleniem

Źródło: J. Świniarski, *Filozofia bezpieczeństwa a bezpieczeństwo jako przedmiot nauk szczegółowych*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej*, red. A. Kołodziejczyk, Materiały, 1 sesja 37 grupy roboczej „Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego i obronności”, XI Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny Rzeszów–Tyczyn, 20–23 września 2000, Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2001, s. 48.

Kwestie trwania, a także przetrwania czy szanse na rozwój oraz doskonalenie życia społecznego wpisane są w paradygmat socjologii od momentu tworzenia się jej podwalin. Odnaleźć można je już w dialogach Platona, dziełach Arystotelesa związanych z filozofią praktyczną czy N. Machiavellego dotyczących sposobów sprawowania władzy, a ponadto w twórczości A. Comte’a – w tym w wyznaczonym przez niego celu uprawiania socjologii, jak również w ideach głoszonych przez wielu wybitnych współczesnych socjologów.

17 W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii. Filozofia nowożytna*, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 239.

18 M. Hempoliński, *Filozofia współczesna. Wprowadzenie do zagadnień i kierunków*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 22–23.

A. Comte bezpieczeństwo identyfikował z trwaniem oraz rozwojem. W fazie pozytywnej oraz „racjonalnego przeorganizowania społeczeństwa”¹⁹ rozpatrywane jest ono jako stanowiące przez²⁰:

- 1) preferencję pokojowej wytwórczości, a także uaktywniania altruizmu ludzkiego w miejsce dawnych cech: agresywności, wojowniczności, egoizmu czy burzycielstwa;
- 2) dostatek dóbr oraz dobra publicznego w miejsce dotychczasowego ich niedoboru;
- 3) powszechne szczęście ludzi.

Można zatem stwierdzić, że warunkami bezpieczeństwa są pokój, a także dobrobyt i szczęście, które są efektem pracy uspołecznionej oraz efektywnej – dzięki procesowi industrializacji. Tak więc poziom bezpieczeństwa zależy od stabilności społeczeństwa, rozumianej jako obfitość w dobra oraz jego dojrzałość²¹.

G. Simmel natomiast przyjmuje, że warunkami bezpieczeństwa pojmowanego jako przetrwanie i rozwój w społeczeństwie są²²:

- 1) odrębność, a także zróżnicowanie form współzycia społecznego czy poszczególnych jednostek, a nie ich unifikacja;
- 2) wymiana pomiędzy tymi formami oraz poszczególnymi jednostkami.

Wynika z tego, że wraz ze wzrostem zróżnicowania i coraz większym bogactwem form życia społecznego rośnie szansa na przetrwanie oraz rozwój i doskonalenie danego społeczeństwa, czyli bezpieczeństwo. Szansa ta jest zdecydowanie większa niż w wypadku unifikacji form życia społecznego.

F. Znaniecki zaś jako warunki bezpieczeństwa wskazuje takie wartości, jak: harmonia, integracja oraz logika. Według niego bezpieczeństwo, utożsamiane ze stabilizacją, osiągnięte jest w następstwie dynamicznej równowagi procesów integracji oraz dezintegracji²³, zatem niszczenia starych oraz tworzenia nowych schematów zachowań, które są dostosowane do wartości i potrzeb preferowanych przez współczesnych ludzi oraz ich możliwości. To właśnie jest istotą postępu, dzięki któremu uzyskuje się dynamiczną stabilizację – bezpieczeństwo, jako efekt permanentnej reorganizacji, dezorganizacji oraz rekonstrukcji.

19 Takie podejście odnaleźć można choćby w: A. Comte, *Rozprawa o duchu filozofii pozytywnej. Rozprawa o całokształcie pozytywizmu*, przeł. B. Skarga, W. Wojciechowska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973; B. Skarga, *Comte, Wiedza Powszechna*, Warszawa 1966; L. Kołakowski, *Filozofia pozytywistyczna (Od Hume'a do Koła Wiedeńskiego)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966.

20 J. Świniarski, *Filozofia bezpieczeństwa...*, s. 49.

21 Zob. M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2009, s. 21.

22 Więcej w: G. Simmel, *Socjologia. Badania form uspołecznienia*, przeł. M. Łukasiewicz, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

23 W.I. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, t. 4, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976, s. 13.

Z kolei A. Giddens stwierdza, że bezpieczeństwo oznacza „poczucie trwania i porządku zdarzeń, w tym zdarzeń wykraczających poza obszar bezpośredniego doświadczenia jednostki”²⁴. Człowiek jako istota kierująca się pragmatyzmem ogranicza swoje reakcje i działania, porządkując tym samym rzeczywistość, w której funkcjonuje. Brak lub zaburzenie takiej stabilności, nazywanej spokojem egzystencjalnym, prowadzi do poczucia lęku. Jak wskazuje B. Russell, bezpieczeństwem można nazwać cel o negatywnym charakterze, inspirowany strachem. Co więcej, nie można zadowolić się samym bezpieczeństwem ani oczekiwać, że przyniesie ono złoty wiek²⁵.

Socjologiczne ujęcie bezpieczeństwa sytuuje się wokół takich pojęć, jak pokój, dobrobyt, szczęście, pluralizm, wymiana, harmonia, a także integracja oraz dezintegracja czy racjonalna stabilność a dynamiczna równowaga życia społecznego. Jest to jednak tylko ułamek ogromnego bogactwa tego rodzaju konstatacji socjologicznych.

Jak wskazuje R. Rosicki, w aspekcie biologicznym ludzki byt wyznaczony jest przez podstawowe potrzeby człowieka, których spełnienie skutkuje zmniejszeniem stanu napięcia. Egzystencja każdego podmiotu wynika z chęci zaspokojenia jego potrzeb uniwersalnych na poziomie jednostkowym, jak też na poziomie stosunków międzynarodowych. Chodzi o takie potrzeby, jak: przetrwanie, zapewnienie sobie odpowiedniej pozycji, a także niezależność czy posiadanie dóbr i korzyści²⁶. Wśród motywów działania natomiast R. Zięba wymienia: chęć zachowania niezależności, tożsamości i spokoju, a ponadto potrzebę pewności, przetrwania oraz rozwoju i posiadania²⁷.

W ujęciu psychologicznym bezpieczeństwo jest więc tożsame z możliwością zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych, jak też z zagwarantowaniem sobie istnienia, przetrwania oraz rozwoju. Jest to także stan pewności co do wymienionych możliwości. Tego rodzaju podejście wpisuje się w koncepcję piramidy ludzkich potrzeb A. Masłowa, zgodnie z którą bezpieczeństwo zaliczane jest do potrzeb podstawowych i rozumiane jako ochrona, porządek, wolność od strachu, sprawiedliwość, stabilizacja czy wyeliminowanie zagrożeń²⁸.

W ujęciu socjologicznym traktowanie bezpieczeństwa jako podstawowej potrzeby wskazuje na konieczność jego zagwarantowania przez państwo. Wynika to z tego, że „każda jednostka stara się strzec, na ile może, swych własnych dóbr i ochraniać je przed wszelką szkodą. Ale zdana na własne siły nie byłaby w stanie trzymać nad nimi straży bez przerwy [...]”. Człowiek chroni swe dobra przed nie-

24 A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, przeł. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 314.

25 B. Russell, *Władza i jednostka*, przeł. H. Jankowska, Książka i Wiedza, Warszawa 1997, s. 96.

26 R. Rosicki, *O pojęciu i istocie bezpieczeństwa*, „Przegląd Politologiczny” 2010, nr 3, s. 24.

27 R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Scholar, Warszawa 1999, s. 27.

28 A. Szymonik, *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Difin, Warszawa 2011, s. 14–15.

bezpieczeństwem, gdy stwarza swym działaniem taki stan rzeczy, że albo zgoła nie może zniszczyć tego dobra żadne działanie szkodliwe czy wręcz rozmyślnie nieprzyjazne; albo że jest to poważnie utrudnione²⁹.

Pojęcie bezpieczeństwa funkcjonuje także w terminologii prawniczej. W tym wypadku występuje ono z dookreśleniem wskazującym na jego zakres tematyczny – jak np. bezpieczeństwo osobiste, publiczne czy bezpieczeństwo i higiena pracy. W Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka zapisano, że: „Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swojej osoby”³⁰. Bezpieczeństwo ukazywane jest tutaj w kontekście gwarancji procesowych, które są przyznawane obligatoryjnie każdemu człowiekowi pozbawionemu zgodnie z prawem wolności. Co więcej, bezpieczeństwo jednostki ujmowane w taki sposób należy odnieść do wolności fizycznej człowieka, co oznacza ochronę przed arbitralną ingerencją w wolność³¹. Zatem zarówno pojęcie „bezpieczeństwo osobiste”, jak i „wolność” winny być odczytywane łącznie, jako że odnoszą się do fizycznej wolności oraz bezpieczeństwa³². W analogiczny sposób zagadnienie to uwzględniają akty prawa międzynarodowego³³.

Omawianym terminem posługują się także ekonomiści. Pamiętając o tym, że „ekonomia zrodziła się z pism wielu filozofów, teologów, autorów ulotek, prawników i reformatorów, [...] zawsze zajmowała się zagadnieniami polityki i dobrobytu”³⁴, prekursorzy idei społecznych oraz filozoficznych pojęcie bezpieczeństwa w znaczeniu ekonomicznym utożsamiali z takimi kategoriami, jak: bogactwo, szczęście, wymiana handlowa czy dobrobyt. Podstawowe prawa i wolności każdej jednostki, a także pojęcie dobrobytu tworzą triadę bezpieczeństwa

29 Cz. Znamierowski, *Szkola prawa. Rozważania o państwie*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1988, s. 80, 83.

30 Art. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (przyjętej i proklamowanej rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.).

31 B. Gronowska, *Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego*, [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa, administracji i europeistyki*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 314.

32 J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s. 98.

33 Art. 9 pkt 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167) wskazuje, że „Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być samowolnie aresztowany lub zatrzymany. Nikt nie może być pozbawiony wolności inaczej, jak tylko na zasadach i w trybie ustalonym przez ustawę”. Zapisy art. 6 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U. UE z 14 grudnia 2007 r., 2007/C 303/01), a także art. 5 pkt 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (pełna nazwa: Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności – publikacja w Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284) są niemal dosłownym tego powtórzeniem.

34 P. Samuelson, *Zasady analizy ekonomicznej*, przeł. A. Vielrose, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959, s. 197.

człowieka³⁵. W historii myśli ekonomicznej³⁶ dobrobyt utożsamiano z optymalną alokacją zasobów. Wywodząca się z tego założenia ekonomia dobrobytu odwołuje się do związków między wolnym rynkiem a efektywnością ekonomiczną – czyli do tzw. optimum Pareta³⁷. Zasadniczymi elementami pozwalającymi na kwantyfikację bezpieczeństwa rozpatrywanego w sensie ekonomicznym w danym państwie jest stopień oraz jakość pojmowania rozwoju oraz postępu cywilizacyjnego³⁸. Jak zauważa S. Piocha, poziom bezpieczeństwa jest w tym wypadku stopniowalny. Wprawdzie nie sposób ustalić, czy gospodarka danego kraju rozwija się w pełni bezpiecznie, można jednak określić kierunek, w jakim ona zmierza, zarówno w aspekcie bezpieczeństwa, jak i skali zagrożenia, która wyznacza jego poziom³⁹. Bezpieczeństwo na gruncie teorii ekonomii można rozpatrywać jako triadę trzech komponentów: żywnościowego, surowcowego oraz finansowego⁴⁰, bądź też odnosząc je bezpośrednio do systemu gospodarczego ujmowanego w sposób holistyczny i definiując bezpieczeństwo jako „zdolność systemu gospodarczego państwa do niezagrażonego rozwoju – oznacza ono brak zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń gospodarczych”⁴¹.

Przy definiowaniu pojęcia bezpieczeństwa ujawnia się pewien dualizm, uwzględnia się bowiem tutaj i płaszczyznę społeczno-gospodarczą (tzw. ogólnoeconomiczną), i ekonomiczno-obronną (tzw. ekonomiczne bezpieczeństwo obronne). Tyle że podejścia te w wielu wymiarach się na siebie nakładają, a stopień ich integracji zależy od ujęcia problemu badawczego oraz subiektywnej oceny badacza⁴². Ekonomiczne pojmowanie bezpieczeństwa nawiązuje bezpośrednio do filozoficznego utożsamiania go nie tylko z trwaniem, ale głównie z rozwojem. Przez to, że decyduje o poziomie rozwoju cywilizacyjnego danego społeczeństwa, a także jego percepcji ekonomicznej czy możliwościach przeciwdziałania zakłóceniom zarówno natury zewnętrznej, jak i wewnętrznej, oraz jest narzędziem wywierania wpływu w stosunkach zewnętrznych, stanowi wartość samą w sobie.

35 K. Raczkowski, *Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, red. K. Raczkowski, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 76.

36 Na przykład W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.

37 J. Stiglitz, *Ekonomia sektora publicznego*, przeł. R. Rapacki et al., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 73.

38 A. Chmielak, *W poszukiwaniu kryterium polityki państwa*, [w:] *Wpływ idei zrównoważonego rozwoju na politykę państwa i regionów*, t. 1: *Problemy ogólnopaństwowe i sektorowe*, red. B. Poskrobko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2009, s. 28.

39 S. Piocha, *Nauki ekonomiczne o problemach bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w obszarze badań nauk ekonomicznych i prakseologii: materiały na konferencję naukową, Koszalin 05 kwietnia 2001*, Politechnika Koszalińska – Wydział Ekonomii i Zarządzania, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne – Oddział w Koszalinie, Koszalin 2001, s. 20.

40 K. Raczkowski, *Percepcja bezpieczeństwa...*, s. 79.

41 A. Jurkowska-Zeidler, *Bezpieczeństwo rynku finansowego w świetle prawa Unii Europejskiej*, Oficyna Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2008, s. 166.

42 K. Raczkowski, *Percepcja bezpieczeństwa...*, s. 79.

Wielość ujęć pojęcia bezpieczeństwa oraz ich szeroki zakres, świadczące o złożoności omawianej problematyki, znajdują odzwierciedlenie w wielu sferach życia człowieka. Analizuje się je także w podejściu podmiotowym, przedmiotowym, przestrzennym, procesualnym czy funkcjonalnym. W ujęciu podmiotowym wyróżnić można bezpieczeństwo państwowe (narodowe) oraz międzynarodowe. Należy przy tym uwzględnić pozycję poszczególnych podmiotów (państw) i podejmowane przez nie działania zmierzające do zabezpieczenia ich interesów itd. Perspektywa podmiotowa obejmuje również człowieka oraz grupy ludzi, co należy odnosić do ich świadomości i wiedzy na temat własnego bezpieczeństwa i aktywności ukierunkowanej na jego uzyskanie⁴³.

Zgodnie z opinią P. Tyrały w ujęciu przedmiotowym ochrona bezpieczeństwa utożsamiana jest z ludnością, terytorium, a także systemem władzy⁴⁴. Oznacza to zatem ochronę ludności oraz zapewnienie integralności terytorialnej i ciągłości działania systemu władzy. Można więc wyodrębnić otwarty katalog różnych rodzajów bezpieczeństwa⁴⁵, w tym bezpieczeństwo biologiczne⁴⁶, człowieka (ludzkie)⁴⁷, ekologiczne⁴⁸, energetyczne⁴⁹, ekonomiczne⁵⁰, ideologiczne⁵¹, kulturowe⁵²,

43 R. Rosicki, *O pojęciu...*, s. 29.

44 P. Tyrała, *Zarządzanie kryzysowe. Ryzyko – bezpieczeństwo – obronność*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 8.

45 W literaturze przedmiotu określa się je jako „wymiar bezpieczeństwa”. Więcej w: M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2009, s. 149–150.

46 Tego rodzaju bezpieczeństwa dotyczą m.in.: Protokół z Kartagenu o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej (Dz.U. UE z 31 lipca 2002 r., 11/t. 42 L 201/50) czy Konwencja o różnorodności biologicznej (1992).

47 S.L. Lamy, *The G8 and the Security Agenda*, [w:] J.J. Kirton, J. Takase, *New Directions in Global Political Governance. The G8 and International Order in the Twenty-first Century*, ASHGATE, Hampshire 2002, s. 167–187; koncepcja ludzkiego bezpieczeństwa została zawarta w *Programie Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju* (1994).

48 A. Szymonik, *Organizacja i funkcjonowanie...*, s. 22.

49 J. Ciborski, *Bezpieczeństwo energetyczne*, [w:] *Energia w czasach kryzysu*, red. K. Kuciński, Difin, Warszawa 2006, s. 127–146; G. Rosenkranz, *O zagrożeniach związanych z energią jądrową i jej perspektywach w przyszłości*, [w:] *Energia jądrowa mit i rzeczywistość. O zagrożeniach związanych z energią jądrową i jej perspektywach w przyszłości*, Fundacja im. Heinricha Bölla, Warszawa 2006, s. 13–64; R. Rosicki, *Polska, Rosja i Niemcy a bezpieczeństwo energetyczne (aspekty polityczne)*, [w:] *Polacy i Niemcy w XXI wieku. Nowe oblicza partnerstwa?*, red. B. Koszel, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2007, s. 149–161.

50 K.M. Książkowski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Elipsa, Warszawa 2004; *Bezpieczeństwo ekonomiczne państw*, red. T. Guz, K.A. Kłosiński, P. Marzec, Polihymnia, Lublin–Tomaszów Lubelski 2006.

51 J.F. Linn, *Central Asia – National Interests and Regional Prospects*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 2007, Vol. 5, No. 3, s. 5–12.

52 G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. Bobrow,

informacyjne i telekomunikacyjne⁵³, militarne⁵⁴, polityczne⁵⁵, społeczne⁵⁶, publiczne itd. Każdy z wymienionych elementów znajduje odzwierciedlenie w funkcjach realizowanych przez państwo. W kontekście przestrzennym bezpieczeństwo może być ujmowane jako lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne, globalne (światowe, uniwersalne)⁵⁷. Można też mówić o bezpieczeństwie w perspektywie kosmicznej⁵⁸. Z kolei w ujęciu procesualnym bezpieczeństwo może być analizowane zarówno jako proces, jak i – bardziej statycznie – jako pewien stan⁵⁹. W sensie procesualnym pojęcie bezpieczeństwa rozumiane jest jako następujące po sobie stany, które oznaczają pewne etapy w budowaniu bezpieczeństwa⁶⁰. „Działalność polityczną, gospodarczą, militarną, publiczną, socjalną”⁶¹ obejmuje bezpieczeństwo w ujęciu funkcjonalnym. Jednakże powyższa lista nie jest pełna i należy ją uzupełnić o działalność prywatną (nie chodzi tutaj o działalność gospodarczą) czy aktywność organizacji pozarządowych, społecznych etc.

E. Halizak, R. Zięba, Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1997, s. 131–144; S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Muza, Poznań 1997.

53 A. Szymonik, *Organizacja i funkcjonowanie...*, s. 22–23.

54 *Ibidem*, s. 18–19 oraz E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Difin, Warszawa 2011, s. 71–88.

55 E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii...*, s. 46–70.

56 M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne...*

57 B. Wiśniewski, S. Zalewski, D. Podleś, K. Kozłowska, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2006, s. 6.

58 A. Toffler, H. Toffler, *Wojna i antywojna: jak przetrwać na progu XXI wieku?*, przeł. B. i L. Budreccy, Kurpisz S.A., Poznań 2006, s. 113–124. Przestrzeń kosmiczna jest także przedmiotem regulacji międzynarodowego prawa publicznego: Deklaracja zasad prawnych rządzących działalnością państw w zakresie badania i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej Zgromadzenia Ogólnego ONZ (1962), Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z księżycem i innymi ciałami niebieskimi (z dnia 27 stycznia 1967 r. – Dz.U. PRL, załącznik nr 2 do nr 14, poz. 82 z dnia 15 maja 1968 r.), Konwencja o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne (z dnia 29 marca 1972 r.).

59 Ujęcia i typologie bezpieczeństwa przedstawiają m.in.: I. Pawlikowska, *Bezpieczeństwo jako cel polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 61–63; J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, PAX, Warszawa 1984, s. 18; R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 15–39; J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie...*, s. 18; W. Kitler, *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce*, Departament Wychowania i Promocji Obronności Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 2002, s. 21.

60 R. Rosicki, *O pojęciu...*, s. 30–31.

61 *Ibidem*.